

אלא הישועה באה באופן בלתי צפוי, כן הדבר בענין הפרנסה, האדם חושב מחשבות וטורח טרחות שונות, והשי"ת עוזרו באופן שלא עלה על לבו כלל (בשם הר"ב מפשיסחא, מובא ב'שמח ישראל' חול המועד פסח, ועוד).

– כשם שהים נקרע להם לישראל מכה אמונתם ובטחונם בקב"ה, על ידי קפיצתם למים ללא חשבונות רבים, כי בדרך הטבע לא היתה להם אפשרות להנצל (וע' ב"ר ספ"ב), כך האדם כשיאמין באמונה שלמה ובבטחון גמור שהקב"ה יזמין לו פרנסתו – ישיג את מבוקשו (עפ"י הרה"ק מלובלין; תולדות אדם – בסופו).

כל המבזה את המועדות כאילו עובד עבודה זרה –

וענין המבזה את המועדות – שעושה מלאכה בחולו של מועד ובו אל העונש מפני שאין איסור מלאכת חולו של מועד מפורש בתורה. וזהו על דרך כופר לדבר אחד להכעיס, אשר ביארנו כבר כי אין לו חלק לעולם הבא... (שערי תשובה ח"ג קמו, וע"ש יא).

יש מפרשים 'המבזה את המועדות' [דלא כרשב"ם ורבנו יונה] – היינו ימים טובים האסורים במלאכה מדאורייתא (כן כתבו בספר באר שבע ובמחצית השקל (או"ח תקל) בדעת הרמב"ם (יו"ט ו, טז) והתוס' בחגיגה יח).

כל המספר לשון הרע... ראוי להשליכו לכלבים'. טעם הדבר כמו שכתב מהר"ל מפראג כי הכלבים היו שומרים עצמם בעת הצורך מלחרוץ את לשונם לבני ישראל, ככתוב (שמות יא, ז). והאדם אשר חלק לו ה' בינה ודעת ואינו יכול לעצור ברוחו ולכבוש את יצרו – גרוע מן הכלב במדרגתו.

(רב ייבי, יומא; חפץ-חיים פר' משפטים)

ע"ב) 'מאי דכתיב וימרו על ים בים סוף – מלמד שהמרו ישראל באותה שעה ואמרו כשם שאנו

עולין מצד אחד כך מצרים עולים מצד אחר...'. ע"ע במובא בערכין טו.

דף קיט

וינצלו את מצרים – רב אסי אמר: עשאוה כמצודה זו שאין בה דגן. רבי שמעון [בן לקיש] אמר: כמצולה שאין בה דגים'. דגן' מורה על קיום החיים, כלומר ישראל לקחו ביציאתם כל כח קיום החיים של מצרים. וריש לקיש מוסיף כמצולה שאין בה דגים, 'דגים' מורה על שורש החיים, כי התחלת בריאת החיים היתה הדגים במאמר ישרצו המים, ונטלו ישראל מהם שורש המקור מהתחלת חיותם (בית יעקב שמות נב – מהרה"ק מאזביצא. וע"ע מי השילוח ח"א לקוטי הש"ס).

שמעתי ש'מצולה שאין בה דגים' רומז על העלאת עצמות יוסף ע"י משרע"ה, שיוסף הוא מקור הברכה והחיות, המשביר לכל מצרים, ונאמר בו 'ידגו'.

כמצולה שאין בה דגים'. בא להוסיף שנטלו כל כסף וזהב שהיה שם קודם בוא יוסף למצרים, כמו שמריקים המצולה מדגים הגדלים בתוכה (רא"מ הורביץ).

וינצלו את מצרים בגימטריא: עשאוה כמצודה שאין בה דגן (בעל הטורים בא. גם 'דגן' ודגים' עולים למספר אחד. 'אמת ואמונה').

‘ואת כל היקום... זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו’. היקום בגימטריא: זהו ממונו עם הכולל (גליונות קהלות יעקב).

‘אנא ה’ הושיעה נא אמרו אחיו. אנא ה’ הצליחה נא אמר דוד...’. כתבו ראשונים שזהו הטעם שאנו אומרים בהלל פסוק זה בהפסק, והלא אין מפסיקים בפסוק אלא לתינוקות (מגילה כב) – מפני שאמרוהו שני בני אדם והרי הוא מופסק ועומד מעיקרו (עפ”י תוס’ ומאירי סוכה לח:). כזאת כתב המג”א (נא סק”ט) אודות מנהג חלוקת פסוקי שירת הים ביום שיש בו ברית מילה.

(ע”ב) ‘כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן...’. נתבאר לעיל ז:

‘עתיד הקב”ה לעשות סעודה לצדיקים... לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך’. כתב הרמב”ם (תשובה ח, ב-ד) שכינוי זה, ‘סעודה לצדיקים’, הוא משל לשכר העולם הבא המגיע לצדיקים שענינו הידיעה וההשגה מאמיתת הקב”ה, מה שאינם יודעים כשהם בגוף האפל והשפל. והראב”ד השיגו: ‘ואם זו היא הסעודה, אין כאן כוס של ברכה. וטובה היתה לו השתיקה’. אכן כדברי הרמב”ם מפורש במדרש הנעלם (זהר ח”א קלה, ב). ומה שתמה הראב”ד על הכוס יש לומר כמו שהסעודה מרמזת על השגה שלמה שהם נוזנים מזיו העליון, כמו כן הכוס יתכן שענינה גילוי סודות עמוקים, וכמו שאמרו (במדרש הנעלם) על יין המשומר – אלו דברים עתיקים שלא נגלו לאדם מיום שנברא העולם ועתידים להתגלות לצדיקים (עפ”י פרי צדיק תרומה ב). ע”ע בענין סוד כוסו של דוד [שאמרו (ביומא עו.) שמחויק רכ”א לוגים כמנין ‘רויה’] – ע’ בספר אוהב ישראל, לפסח ד”ה וענין.

‘עתיד הקב”ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק’. נקט ‘זרעו של יצחק’ [וכיוצא בזה בשבת קד. ‘הללו זרעו של יצחק ולא אתנם לך...’] – כי הדברים אמורים כלפי העתיד לבוא, ומובא בגמרא (שבת פט:) שיצחק הוא זה שיעמוד להם לישראל ביום הדין הגדול להצילים – לכך נקראים על שמו (עפ”י נפש חיה לר”ר מרגליות תקצא, ז). ע”ע פרי צדיק (תרומה ב) טעם אחר, כי ביצחק מצינו קדושת סעודה ביחוד, שאמר ‘עשה לי מטעמים...’ וכו’.

[הערת הגר”מ מאוזו שליט”א: לפלא שלא ראה בהגהות בן אריה שהוכיח שהפיסוק בגמ’ אינו כן עפ”י הירושלמי. עכ”ל. ואינו יודע כוונת הרב].

‘שמואל אמר: כגון אורדילאי לי וגוזלייא לאבא. רב חנינא בר שילא רבי יוחנן אמרו כגון תמרים קליות ואגוזים’. הרמב”ן מפרש שלפי שמואל אין איסור אלא בדברים הנאכלים לשובע כגון גוזלות וכמהין. רבי יוחנן חולק ואוסר אפילו דברים שאינם נאכלים אלא לקינוח. וכן הלכה.

‘לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמייהו אבל לאחר הפסח דנפיש טעמיה ולא מצי עבוריה לית לן בה’. כתב בעל המאור: יש לשאול מדוע רצו חכמים להשאיר טעמו של הפסח בפה? – ונראה מפני שהיו כל ישראל אוכלים את הפסח לפני מן החומה והיה המקום צר להם, ומפני הדוחק היו צריכים לזוז ממקומם מיד לאחר אכילתם, והיו עולים לראש גגותיהם לומר את ההלל [כמו שאמרו ‘כזיתא פסחא והלילא פקע אגרא’], לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את ההלל ולגמור הסדר, לכך אסרו להפטיר אפיקומן שלא לפכח טעם הפסח (וע”ע בראשונים כאן ובשו”ת מהר”ם חלאוה קח). והנהיגו הדבר אף לאחר חורבן הבית במצה – זכר למקדש.

ומבואר בדבריו שלפי טעם זה אין איסור לאכול כלום לאחר קריאת ההלל. ואולם הרמב"ן וכן הראב"ד השיגו ודחו טעם זה. וכתב הרמב"ן שאסור לאכול גם לאחר ההלל. וטעם איסור זה, כתב, כי רצו חכמים שיהא מברך בעוד טעם הפסח בפיו כדי שיהא לו היכר שלא יחזור ויאכל ונמצא הפסח נאכל באמצע סעודה או על בטן ריקנית מפני דוחק חבורות, ולאחר שיגמור סדר הלילה יהא עורך שלחן ואוכל, ויש בדבר חשש שבירת עצם. [גם יש לחוש שמא יאכל במקום אחר. עפ"י ר"ן], לכך תקנו שלא יאכל כלום לאחר הפסח. ואף במצה תקנו כן – זכר לפסח.

'איסקריטין' – עשויים כצפיחית שעיסתם רכה מאד (רש"י לו.).

דף קב

כל ערל לא יאכל בו – בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור. מבואר בסוגיא שאפילו לרב אחא בר יעקב שמצה בזמן הזה דרבנן, ערל או טמא שאינם אוכלים פסח חייבים במצה מדאורייתא, שלא הוקש חיוב המצה אלא לזמן שיש פסח, אבל לא לאכילת הפסח בפועל, הלכך גם מי שאינו אוכל פסח חייב במצה. ולכאורה יש ללמוד מזה לדין שנוקטים מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן, שבזמן הבית היה המרור מחויב מדאורייתא אפילו לערל ולטמא שאינם עושים פסח. ואולם הרמב"ם (בספר המצוות עשה קנח) לא מנה אכילת המרור כמצוה לעצמה, וכן כתבו כמה ראשונים (לעיל כח) שאכילת המרור מדין תורה אינה עומדת לעצמה אלא מתלווה לפסח. ולדבריהם נראה שאמנם לרב אחא בר יעקב מחויב הערל במרור מדאורייתא, כפשט לשון הגמרא 'אבל אוכל במצה ומרור', אבל להלכה שיש חילוק בין מצה למרור, אין הוכחה שהמרור מצוה לעצמה ולא שמענו לרבות ערל וטמא אלא למצה. וע"ע במובא לעיל כח.

בערב תאכלו מצת בגימטריא: **הכתוב קבעו חובה בליל ראשון** (גליונות קהלות יעקב).

'ישנו מקצתן – יאכלו. כולן – לא יאכלו. רשב"ם פירש שנחשבת כאכילה בשני מקומות. ואילו הראב"ד (בהשגותיו על המאור כאן ועל הרמב"ם סוף הל' חמץ ומצה) פירש משום שנפסל בהסח הדעת. לפי טעמו נראה לכאורה שאם היה שמור על ידי אדם אחר או שהצניעוהו – יאכלו. ושמא גזרו בכל שינה לאסור באכילה. והנה בירושלמי (כפירוש פ"מ) מפרש טעם הסיפא שהפסח אחר חצות מטמא את הידים – משום פסול הסח הדעת שכבר נאסר לאכלו [אך זה דלא כתלמודנו שהעמיד כראב"ע, ואילו לפי הירושלמי כן הדין אפילו לרע"ק]. ולפי זה הרישא והסיפא מדברים בענין אחד; פסול הסח הדעת בפסח. אך משמע מלשון המשנה שדוקא לאחר חצות גזרו תומאת ידים כנותר, ולא בנרדמו. ואף כי דבר שנפסל בהסח הדעת נחשב כטמא, אך באופן שודאי לא נטמא כנ"ל יש לומר שלא גזרו בו תומאה.

'ע"ב) 'נים ולא נים תיר ולא תיר' – ישן ואינו ישן, ער ואינו ער. [ונרמז במלה עצמה: 'נת נמ נמ ו' – כמו נם וניעור נם וניעור בהפסקות].

'אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מנמנמ, אמר ליה מינמ קא נאים מר. אמר ליה מינומי קא מנמנמ ותנן נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו. רשב"ם מפרש מעשה זה בליל פסח, ולענין אכילת מצה.

והתוס' (ק"ט): חולקים וסוברים ששינה אינה אוסרת לאכול מצה אלא קרבן הפסח בלבד (וכן דעת הר"ה

קמא שאינו חייב אלא ארבע ואינו אומר הלל הגדול. ואם רצה – שותה עוד הרבה. והרמב"ן כתב שכוס חמשי רשות אבל אסור לשתות יותר. וכששותה כוס חמשי אומר עליו הלל הגדול, וכשאינו שותה – אינו אומר.

ואולם יש אומרים שאין הלל הגדול תלוי בכוס חמשי כלל אלא אומר על כוס רביעי, שלא נזכרה כוס חמישית בתלמוד לגרסתם. וכן נוהגים (עפ"י רש"י ורשב"ם; או"ח תפ,א).

ב. בין הכוסות מותר לשתות, מלבד בין שלישי לרביעי.

א. בירושלמי אמרו הטעם שמא ישתכר ולא יוכל לומר הלל, אבל יין שבתוך המזון אינו משכר כל כך. ויש מפרשים טעם איסור השתיה לאחר כוס שלישי כדי שלא יבטל טעם המצה. ולפי טעם זה אסור לשתות גם לאחר ההלל וכוס רביעי, אבל לפי טעם הירושלמי לא מצינו איסור (תוס'). ויש אומרים שאף לפי טעם הירושלמי אסור לפי שחייב לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה (ערא"ש סי' לג; טשו"ע תפ,ב) הלכך חוששים שמא ישתכר ולא יספר (עפ"י בהגר"א, מובא במשנ"ב סק"א).

ושתייית מים נראה שיש להתיר לכל הטעמים, ודלא כמו שכתב הר"י יוסף טוב עלם בסדרו לאסור (תוס'). ואולם שתית שאר משקים שאינם משכרים, לפי הטעם שישאר טעם-מצה בפיו – יש לאסור (עפ"י רמ"א ואחרונים). ויש לחוש לדעה זו אם לא במקום צורך גדול. ונראה ששתיית תה וכד' אינה מבטלת טעם המצה (ע' משנ"ב סק"א).

ויש מפרשים טעם האיסור מפני שנראה כמוסיף על הכוסות, משא"כ לאחר כוסות ראשון ושני אינו נראה כמוסיף כי כן רגילים לשתות קודם הסעודה ובתוכה (עפ"י ב"ח תעט ועוד). ולפי טעם זה אסור אפילו במשקה שאינו משכר, אם הוא חמר מדינה (פרי חדש).

ב. יש אומרים להמנע מלשתות בין כוס ראשון לשני יין או כל משקה המשכר. וראוי להזהר בכך. וכן נוהגים (עפ"י כלבו; או"ח תעג,ג).

דפים קיט – קכ

ר. א. כיצד נאמר ההלל? האם מברכים עליו תחילה וסוף?

ב. מהו 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'? האם מפטירים לאחר המצה 'אפיקומן'?

א. מקום שנהגו לכפול את ההלל – יכפול. לפשוט – יפשוט. לברך אחריו – יברך אחריו. הכל כמנהג המדינה. אמר אביי: לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו – מצוה לברך, כשאר המצוות שמברך עליהן עובר לעשייתן.

ב. 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'. פירש רב: שלא יעקרו מחבורה לחבורה [אפיקומן] – הוציאו כליכם-בגדיכם, לילך לחבורה אחרת]. גזרו שלא לאכול בחבורה אחרת אחר אכילת הפסח, שמא יאכל את הפסח בשני מקומות, וכדעת רבי יהודה שאסור לעשות כן (רשב"ם ותוס').

אחר אכילת מצה כגון בזמן הזה שאין פסח, כתבו התוס' שאין איסור לאכול במקום אחר כי המצה נאכלת בשני מקומות. וכן דעת בעל המאור והראב"ד (סוף הל' חמץ ומצה) הרא"ה ומהר"ם חלאוה.

וברש"י ורשב"ם (להלן קכ.) מבוואר שאסור לאכול מצה בשני מקומות. וכן נפסק בשלחן ערוך